

Dénes, dr. Szász István (botanikus), dr. Bartók György (erdélyi ev. ref. püspök), Bakk Endre, ifj. Gödry Ferencz, Nagy Sándor (hídvégi ref. lelkész, „Háromszék önvédelmi harcza“ írója), Földes Géza, Beke Antal, Csulak Lajos, Barabás Sámuel neveit méltó büszkeséggel említi fel az Emlékkönyv, mint Háromszék szülötteit.

A nagybecsű Emlékkönyvnél szebb milleniumi emléket nem állíthatott volna magának e derék vármegye, melynek fiai átérzik azt a magasztos hívatást, melyet őseik hazánk délkeleti védbástyájának megvédésében oly dicsteljesen teljesítettek s melyet az új-kor szellemében tovább folytatni s utódaikra átörökíteni nemesen felfogott hívatásuk.

A mit ifj. Gödry Ferencz városának kíván czikke végén, mi is azzal a kívánsággal tesszük le az Emlékkönyvet: „A magyarok Istene óvja s áldja meg őket nemes törekvéseikben!“ Sz. L.

### **Károlyi Zsuzsánna fejedelem-asszony.**

Irta: *Bodrogi János* Bethlen-kollegiumi tanár. Nagy-Enyed, 1899. 63 lap.

Érdeklődéssel vettem kezembe e kis füzetet, mely egy kiváló magyar nő életével foglalkozik. Kétségtelen, hogy a magyar nemzet ezer éves története különböző korszakaiban nagyszámmal voltak oly magyar nők, kiknek történeti szerep jutott, kik koruk történetére talán irányítólag folytak be, kiknek életök történetét ha kellőleg ismerhetnők, multunk történetébe ha felvehetnők, sokkal gazdagabbá, érdekesebbé válnék általa a magyar nemzet ezeréves története; azonban krónika-íróink nagyon mostohán bántak a magyar nőkkel, szereplésüket, tetteiket meglehetősen homályban hagyták, csak fogyatékos feljegyzésekre szorítkoztak, mely mulasztást a későbbi kor nem pótolhatja. Bármelyik magyar nő életrajzát olvassuk a multból, mindeniken megérezzük az adatok fogyatékosága, hézagossága, a min az életrajz írójának lelkesedése tárgya iránt nem segíthet.

Ezt a benyomást teszi reánk azon kis füzet is, melyben Bodrogi János a legnagyobb erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor első feleségének, Károlyi Zsuzsánnának élet- és jellemrajzát igyekezett összeállítani. Szórványosan előforduló feljegyzések, a fejedelemhez írt vagy tőle vett levelekből fenmaradt és nyilvánosságra jutott nem nagy számú levél képezték azon anyagot, melyet Bodrogi felhasználhatott. Bodrogi igyekezett mindazt felkutatni és összehordani, a mihez hozzá juthatott és érdemes munkát végzett, mikor a fejedelem-asszony élet- és jellemrajzát helyes történeti érzéssel és ügyes tollal összeállítani megkísérelte. Hogy ez csak félig-meddig sikerülhetett, nem von le semmit az író érdeméből. Megtudjuk a kis füzetből, hogy Károlyi Zsuzsánna a köznapiaság felett magasan kiemelkedő asszony volt, akár mint hitves, akár mint házi-asszony, mint honleány; mint fejedelem-asszony méltó társa Erdély nagyszabású fejedelmének, Bethlen Gábornak, kivel a legboldogabb családi

életet élte, kit gyöngédségével, hű ragaszkodásával egészen lebilincsel. Boldogságukat nem is zavarta egyéb, mint külső körülmények: Báthory G. idejében a gyakori küldetések okozta távollét, az ország zavaros állapota, Bethlen fejedelemsége idején pedig ennek háborúi által okozott hosszas egymástól távollétel. Férje igaz szeretete mellett a nép ragaszkodását is bírta s 1622. május 13. történt korai halálát mindenki gyászolta, a ki csak ismerte őt.

Könyve végén méltó keserőséggel emlékezik meg szerző arról a barbarismusról, a mit a fejedelmi korszak után következő idők emberei a gyulafehérvári várban elkövettek. Lassanként pusztulni engedték vagy épen megsemmisítették mindazt, a mi az erdélyi fejedelmek idejére emlékeztetett. A Báthori- és Bethlen-czímert feltüntető kőlapok kaszárnyák falába berakva, vastag mézsréteggel bevonva láthatók; más emlékekkel együtt eltűnt a nagy fejedelem-asszony síremléke is, mely pedig még a mult században megvolt. Sírkövét megsemmisítették, sirját kirabolták, „de emlékét nem ölhette meg kegyetlen kéz. A ki a magyarnők legnagyobb erényeivel példányképül úgy ragyogott, mint ő, s a kinek olyan gyöngéden érző nemes szíve volt, mint neki, annak nevét megőrzi a hálás emlékezet, fentartja az idő“ — mondja szerzőnk igen szépen a jól megírt fűzet utolsó soraiban.

G—y.

### Az összevont mondat.

(Az összevont kihagyásos és a rövidített mondat s közben több nyelvtani kérdés) modern szempontból. Irta: *Erdélyi Lajos*. Külön nyomás a nyelvtudományi közleményekből, gyakorlati alkalmazással is kiegészítve. Budapest, 1898. 80.

Az alig érthető hosszú vajudas után végre mégis csak napvilágot látott egy mondattani mű, mely Steinthal új-grammatikus iskolájának lélektani nyomozásait véli érvényesíthetni a szokásos logikai álláspontokkal szemben! Bizony itt van már annak is az ideje, hogy ne tanítsunk olyast, miben magunk is kételkedünk; félre a mesterkéltekkel, mikor előttünk a természetes!

Ily hangulatot gerjeszt Erdélyi munkája olvasójában. Ha művének igazi értékét akarjuk megállapítani, feltétlenül ismernünk kell az „összevont mondat“-féle elnevezésnek történetét, értelmét és körét. Helyesen érezte ezt már maga a szerző is, mikor 2 oldalra terjedő előszava után 33 oldalnyi bevezetést adott tárgyalásához, mely az előbbiekkal együtt a művet 146 oldalra egészíti ki. Célja — mint előszavában mondja — nem törekszik „felforgató újításra“, hanem csak „egyszerűre“, s a tudomány szempont mellett a gyakorlatit sem téveszti szem elől. Egy kissé túlzott az előbbi szerénység! Mert ha igaza van, — miről maga a munka győzhet meg legjobban — bizony megzavarja egy kicsit mondat-tanainkat, melyeknek bátran oda mondhatja a szerző, hogy nincsenek tisztában az „összevont mondat“ fogalmával, még kevésbé körével, minek következtében elemzésük is helytelen.

De hogy jobban, biztosabban kiirthassa tanaikat az „összevont mondatot” illetőleg, tüzetesen, a példák nagy zömével, előadja bevezetésében azok történetét. Maga a fent idézett elnevezés először a görögök-nél lép fel, kiktől, a régibb német nyelvészek is átveszik alapjában, míg végre Adeiung megfogalmazza hivatalos alakját, melyen aztán a téves magyarázatok egész sora lép fel. S jöllehet Kern „reformjavaslatát” a német nyelvészek, Erdmanntól Burghauserig tudomásul veszik, az „összevont mondat elmélet” még mindig divik, sőt varázsereje a francziákat és angolokat is meghódítja. Nálunk 1855-ben merül fel először a „Sárospataki vezérkönyvben” s tart Dr. Halász Ignác nyelvtanáig 1896-ig, mely már a lélektani alapnak hódol a logikaival szemben, a nélkül, hogy előtte valaki szavát e tévedés ellen Brassain kívül fel-emelte volna.

Maga, ez a 33 oldalnyi bevezetés, hangya-szorgalommal gyűjti össze a tárgyalandó kérdés történetét s nemcsak az idevágó tanulmányok számára bír nagy értékkel, hanem fontos és hasznos az egész mondattanra nézve is. E rész nyelvezete elég tömör, világos s előadás tekintetében a munka legsikerültebb részének találom.

Nem mondható ez már a tárgyalásról, mely különben azt hiszem a mondattanra vonatkozólag részben döntő felfedezéseket is ad. Itt a bevezetésben adott 4-es felosztását követi Erdélyi.

I. csoport: Közönségesen ismert összevont mondat. (Pld. Barangol és zúg az őszi szél.) E csoportokra nézve Brassai, Kern és Burghauser nézetét látszik elfogadni, kik ugyan logikai alapon jutnak jobbra az eredményhez, de e mellett a helyes lélektani alapot sem mellőzik. Az összevonási elméletet avval dönti meg — mit már Dr. Halász Ignác egyetemi előadásaiban szintén felhozott — hogy t. i. az idetartozó mondatok közt olyanok is vannak, melyek egyáltalában nem választhatók szét. (Pld. Hunyadi László és Mátyás testvérek voltak.) Ezt az érvet szigorubban ki kellett volna a szerzőnek emelnie s vele szemben azt, hogy némelyek szétválaszthatók, esetlegesnek tartani. Igazság ez, nem szorúl palástolásra! Mert, hogy csakugyan igaza van állításának, azt eléggé bizonyítja, midőn a hibás elmélet alapjaként a gondolat és ítélet azonosítását leplezi le, a mi ellen már Aristoteles is kikelt.

A munkának következő része, mely a logikának a tárgyhoz tartozó történetén fut át (46—90) s melynek keretében a szerző egy szép lélektani indokolást is ad, igazi csattanója a szolid kis munkának, mely a legtöbb esetben amúgy is helyes nyelvtörténeti és összehasonlító alapon áll.

II. csoport: Az olyan kihagyásos összetett mondatok, a melyeknek egyik mondatában a közös rész nincs ismételve. (Pld. Nappal is van, világosság is.) E mondatokkal szemben aránylag a legkeményebb kritikát követi. Érzi, hogy az elnevezés egy-két esetben megállhatna ugyan, de az okoskodást alapjában megczáfolja, még pedig sikeresen,

mert a történelmi és lélektani kutatás itt is mellette dönt. S míg az előbbi csoport megdöntésénél már tekintélyes nyelvészekre is hivatkozhatott, itt teljesen önálló alapon áll.

III. csoport: Olyan többszörösen összetett mondatok, a melyekben több egyenlő rangú mellékmondat áll egy főmondat mellett; vagy megfordítva: egy mellék mondat több mellérendelt főmondathoz tartozik közösen. (Pld. Hogy elutazását halogatta, önöknek kedves volt, nekünk kellemetlen). Itt Heysevel kerül össze a szerző s eljárására szintén a formális logikai elemzés bélyegét üti, „többszörösen összetett mondatoknak“ nevezvén őket, mit ismét az argumentálásnak fent említett módjával bizonyít — bár már csak úgy odavetve.

Egyébként biztos és hatásos érvelését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ugyanazon szellemi eszközökkel dönti meg mind a négy csoportra vonatkozó hibás elméleteket. S tán ez jogosíthat fel bennünket arra, hogy elveinek a mondattan egyéb kérdéseire vonatkozólag is diadalt jósoljunk.

IV. csoport: Rövidített vagy kurtított mondat. (Pld. Maga a természet parancsolja könnyeznünk). E fejezetnek legérdemesebb része azon lap, mely mintegy a határt látszik kijelölni a jövőre nézve, hogy mit is lehetne tulajdonkép „rövidített mondatnak nevezni“.

A művet az új eredményeknek a tanításba való bevitelére adott utasítások zárják be, melyek, valamint maga az elmélet, sokkal egyszerűbbek és természetesebbek, mint a maiak. E rész az egész művet egy harmonikus egészszé kerekíti ki.

A tárgyalás menete, az anyagelhelyezés kifogástalansága már a nyújtott rövid vázlatból is kitűnhetett. S midőn elvéhez híven mindig ugyanazon argumentumokkal dönt, egy matematikai pontosságú módszert is adott hasonló kérdések elbírálásához. Erősen meg vagyok győződve, hogy e mű nyelvészeti tudásunkban nagy hézagokat van hivatva pótolni, nem csak a címül felvett mondatok keretében, hanem egyébütt is, mert azok megczáfolásával egy egész sereg kérdést visz a nyelvészek ítélőszéke elé.

Új iskola-nyelvtanaink ebben fogják találni igazabb alapjukat, melyen felépülve, elvetik valahára azt a sok zavaros formális logikai bonczolást és nagyobb szerepet juttatván a lélektannak, a dolgot igazabban és mégis egyszerűbben hirdetik. E munkát egyes részeiben már a kolozsvári egyetem és m. tud. Akadémia is megjutalmazta. Hiszem, hogy még egy jutalom vár a jövőben szerzőnkre s az jelen elveinek diadala lesz.

*Stodolni Gyula.*